

СИЛА ТА СЛАБКІСТЬ ДЕРЖАВИ ЯК ЧИННИКИ Й РЕЗУЛЬТАТИ ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ: СОЦІОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

FORCE AND WEAKNESS OF THE STATE AS FACTORS AND RESULTS OF EXTERNAL INFLUENCE: SOCIOLOGICAL INTERPRETATION

У статті побудовано описову характеристику сили/слабкості держави як соціоутворюючої інституції в контексті реалізації зовнішнього впливу. У результаті здійсненого аналізу сформульовано висновки, що держави за критерієм зв'язку їхньої централізованості з легітимністю з боку суспільства можна умовно поділити на сильні, середні та слабкі. Указано, що сильні держави є відзначеними розвиненістю інфраструктурної влади, яка характеризується опорою на соціальний консенсус з приводу політичних інституцій за рахунок досягнення етнокультурної однорідності населення. Наголошено на тому, що етнокультурна однорідність може вважатися первинною мінімальною умовою для консенсусу з приводу засад соціо-нормативної регуляції, що мінімізує розбіжності між великими соціальними групами, інституціями й особами в аспекті розуміння образу соціальної системи. Констатовано, що сильні держави можуть зберігати засади ліберального ладу за створення умов дерегуляції держави щодо приватного сектору економіки та громадянського суспільства. Визначено, що середні держави мають розвинену автономну владу, яка за відсутності соціального консенсусу з приводу політичних інституцій і систем соціо-нормативної регуляції виконує функції централізованого контролю над територією, утримує відповідну кордонізованість політичного простору.

Слабкі держави мають нерозвинені політичні інституції, що зумовлено їхньою етнокультурною гетерогенністю і створенням без урахування ключових категорій населення на основі штучної територіальної централізації. У них зберігається дисенсус з приводу ключових політичних інституцій і систем соціо-нормативної регуляції під час створення корпоративного (орієнтованого на еліти) режиму правової безпеки та застосування терористично-репресивних технологій впливу еліт щодо населення.

Запропоновано виділення серед слабких держав таких різновидів: а) ситуаційно слабких держав (держав, що переживають екстраординарне ситуаційне послаблення через вплив руйнівних екзогенних чинників, напр., військово-політичного тощо); б) постійно послаблених держав, послаблення яких має хоча й екзогенне, але не вимушене походження (напр., глобалізаційне послаблення, послаблення в результаті лібералізації тощо); в) держави-вигнанці (держави-парії), які є проблемними внаслідок відчуженості від суспільства й потребують зовнішнього втручання для врегулювання їхніх внутрішніх криз і проблем.

Наголошено, що чинниками перешкод у будові сильних інфраструктурних держав на засадах національно-територіальної єдності стають радикальний етноцентризм

державоутворюючої спільноти, еkleктичне поєднання традицій і модерну без органічного соціального консенсусу, насильницький іредентизм; негативізація образу держав-колонізаторів і держав-протекторів без розвиненості відповідних структур безпеки й оборони зовнішніх кордонів, форсована європеїзація шляхом здобуття членства в європейських економічних і військово-політичних організаціях.

Ключові слова: зовнішній вплив, сила держави, слабкість держави, автономна влада, інфраструктурна влада, ситуаційно слабкі держави, постійно послаблені держави, держави-вигнанці.

The article constructs a descriptive description of the strength/weakness of the state as a socio-forming institution in the context of the implementation of external influence. As a result of the analysis, it was concluded that states can be divided into strong, medium and weak according to the criterion of linking their centralization with the legitimacy of society. It is noted that strong states are marked by the development of infrastructural power, which is characterized by reliance on social consensus on political institutions by achieving ethno-cultural homogeneity of the population. It is emphasized that ethno-cultural homogeneity can be considered the primary minimum condition for consensus on the principles of socio-normative regulation, which minimizes differences between large social groups, institutions and individuals in terms of understanding the image of the social system. It is stated that strong states can maintain the principles of a liberal system while creating conditions for deregulation of the state in relation to the private sector of the economy and civil society.

It is determined that the middle states have a developed autonomous government, which in the absence of social consensus on political institutions and systems of socio-regulatory regulation performs the functions of centralized control over the territory, maintains the appropriate coordination of political space.

Weak states have underdeveloped political institutions, which is due to their ethno-cultural heterogeneity and the creation without taking into account key categories of the population on the basis of artificial territorial centralization. They remain dissenting about key political institutions and systems of socio-regulatory regulation in the creation of a corporate (elite-oriented) regime of legal security and the use of terrorist-repressive technologies of influence of elites on the population.

The following types of weak states are proposed: a) situationally weak states (states experiencing extraordinary situational weakening due to the influence of destructive exogenous factors, eg, military-political, economic, ecological, demographic origin, etc.); b) permanently weakened

УДК 316.4.

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.16.6>

Гугнін Е.А.

к.соціол.н., доцент кафедри соціальної роботи та психології Національний університет «Запорізька політехніка»

states, the weakening of which has an exogenous but not forced origin (eg, globalization weakening, weakening as a result of liberalization, etc.); c) exiled states (pariah states), which are problematic due to alienation from society (due to corruption, terrorist practices, etc.) and need external intervention to resolve their internal crises and problems.

It is emphasized that the factors of obstacles in building strong infrastructural states on the basis of national-territorial unity are radical ethnocentrism of the state-forming community, eclectic

combination of traditions and modernism without organic social consensus, violent irredentism; negativeization of the image of the colonizing states and protecting states without the development of appropriate structures for security and defense of external borders, forced Europeanization through membership in European economic and military-political organizations.

Key words: *external influence, state power, state weakness, autonomous power, infrastructural power, situationally weak states, permanently weakened states, exiled states.*

Постановка проблеми. Якісне та кількісне визначення зовнішнього впливу одного суспільства на інше (включаючи вплив однієї групи суспільств та іншу групу суспільств) потребує визначення сили/слабкості держави як ключової соціоутворюючої інституції. Саме через державу та її централізовану координацію реалізуються проекти культурних імперіалізмів, здійснюються військово-політичні й економічні експансії, ініціюються процеси демографічного зростання та зменшення населення. Для України дослідження сили/слабкості створеної після 1991 року державної влади також має теоретико-соціологічну та соціотехнологічну актуальність.

У теоретико-соціологічному аспекті оцінка сили або слабкості України як держави є необхідною для визначення автентичності або зовнішньої зумовленості курсу соціально-політичних трансформацій і тієї моделі суспільства, яка має бути результатом цих трансформацій.

У соціально-технологічному аспекті проблема актуалізується через необхідність емпіричного визначення ознак проблемності державної влади в культурному, політичному, економічному, соціальному та демографічному сегментах, що дасть можливість на основі подібної соціодіагностики визначити необхідність і припустимість зовнішнього впливу на реформування соціального життєустрою, можливі позитивні та негативні наслідки такого впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження слабких держав започатковано в працях як окремих авторів (Е. Ньюмана, Г. Хелмана, Ф. Фукуями, С. Гантінгтона, М. Манна, В. Перец-Діаса, Лі Хуанга, П.-Х. Бейкер), так і міжнародних організацій (Світового банку та Фонду миру) [1–14].

Зазначені індивідуальні й організаційні дослідники запропонували власні версії інтерпретації сили/слабкості держави та ініціювання трансформацій під зовнішнім впливом тих чи інших держав. Узагальнення теоретичних концепцій і ключових ідей позначених авторів може бути представленим у вигляді таблиці.

Постановка завдання. Метою статті є побудова описової характеристики сили/слабкості держави як соціоутворюючої інституції в контексті реалізації зовнішнього впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення ступеня чутливості держави щодо зовнішнього впливу, який може відбуватися як через акторів внутрішнього, так і зовнішнього політичного середовища, може здійснюватися в континуумі між автономною/необмеженою владою та інфраструктурною/обмеженою владою.

Еліти держави володіють автономною владою за умови своєї спроможності приймати будь-які рішення поза переговорним процесом із позадержавними акторами. Тут маються на увазі різноманітні групи громадянського суспільства, як-от: громадські організації, ЗМІ, групи тиску, політичні партії. Автономна влада володіє так званою абсолютною суб'єктністю, що означає неспроможність акторів внутрішнього та зовнішнього середовища впливати на її суверенітет, а отже, вступати з державою в рівноправний діалог.

Розкид типів автономної влади є доволі значним. Її в суспільствах минулого представляли східні деспотії, абсолютні монархії періоду пізнього феодалізму, комуністичні режими з партноменклатурною однопартійністю, військові диктатури з необмеженим суверенітетом мілітарних угруповань різного походження.

Так, Китайська східна деспотія з очільником-імператором мала практично необмежений суверенітет в аспекті верховенства права сили щодо будь-яких соціальних груп та індивідів. Пізня Римська Імперія відзначалася абсолютною владою імператора за наявності часткових обмежень з боку сенату.

Французька абсолютна монархія часів Людовика XIV відзначалася необмеженим суверенітетом короля. Партноменклатурна влада в СРСР, яка спиралася на репресивний апарат силових структур, також не була обмеженою ніякими реальними стримувачами у сфері політики, за винятком декоративних структур, створених для маскування абсолютної та автономної влади одного політичного угруповання.

Повною протилежністю автономної влади є так звана інфраструктурна влада, яка функціонує в капіталістичних соціумах із ліберальними або соціальними демократіями. Інфраструктурна влада, на відміну від автономної,

Інтерпретації Держави

Автор	Зміст концепції
Е. Ньюман	Автором вирізняє три парадигми аналізу феномена слабких держав: 1) парадигму оцінки слабких держав у термінах нової міжнародної безпеки; 2) парадигму занепадаючих держав, занепад яких зумовлений зовнішніми чинниками; 3) парадигму етноцентризму та гегемонії пануючих держав світу, згідно з якою концептом «слабка держава» послуговуються еліти сильних держав задля зміни геополітичної картографії й перерозподілу влади, її узурпації та повалення незручних політичних режимів [9, с. 421–443]
Г. Хелман	Автором запропоновано поділ держав із проблемами виживання на три групи: 1) Боснія, Камбоджа, Ліберія та Сомалі, група держав, владні структури яких стикнулися з нездоланими проблемами; 2) Ефіопія, Грузія та Заїр, держави, які зазнали краху або в яких крах хоча і не є неминучим, проте може статися протягом декількох років; 3) проблемні державні спільноти, що утворилися в результаті розпаду Югославії та СРСР [6]
С. Хантінгтон	Автором запропоновано аналіз невдалої держави у зв'язку з невдалою модернізацією. Невдалість означає неспроможність системи організувати зміну традиційних цінностей і форм поведінки, розповсюдження засобів комунікації й освіти, розширення горизонтів – від сім'ї, села та племені до нації загалом, секуляризацію суспільного життя, раціоналізацію структур влади, формування функціонально специфічних організацій, заміну аскриптивних критеріїв критеріями, заснованими на досягненнях, і зусилля в напрямі більш справедливого розподілу матеріальних і символічних ресурсів. Невдалість держави означає також її неспроможність «успішно інкорпорувати громадські сили, що викликаються до життя модернізацією, щоб у результаті модернізації складалася нова суспільна свідомість». Ідеться про «соціальні групи, які починають претендувати на участь в політичній системі ... і система або надає їм можливість такої участі у формах, які узгоджуються з безперервним існуванням системи, або відчужує ці групи від системи, породжуючи тим самим відкриту чи приховану внутрішню напруженість і розколи...» [2, с. 109]
М. Манн	Для характеристики сили/слабкості держави автором запропоновано концепти «автономна держава/інфраструктурна держава», якими послуговується автор статті для визначення інклюзивної та ексклюзивної держави як полюсів сили/слабкості держави як соціальної інституції [8, с. 1–32]
П.-Х. Бейкер	Дослідницею запропоновано модель вдалого/невдалого зовнішнього впливу на демократичний транзит у контексті порівняльної оцінки європейських, африканських та азійських суспільств [12]
Ф. Фукуяма	Автором вирізняє комплекс чинників послаблення держав, зокрема нормативних та економічних, серед яких: 1) надцентралізація, що спричиняє невдоволення населення й сусідів надлишком ворожості; 2) надмірна свобода держави (надлишкова лібералізація), яка зумовила зниження ефективності її роботи; 3) глобалізація світової економіки, яка зумовлює руйнування автономії суверенних національних держав за рахунок зростання швидкості обміну інформацією, мобільності капіталу й меншою мірою трудових ресурсів; 4) неадекватний рівень інституційного розвитку суспільств, які потребують обмеженого спектру законних та ефективних державних функцій; 5) занепад державності як наслідок колоніалізму та зовнішнього протекторату, які призвели до виникнення низки бідних «держав-невдах» від Європи до Південної Азії [1, с. 67–69]
Дослідження Світового банку	Розробка системи емпіричних індикаторів ефективності та якості державного управління [14]
Дослідження Фонду миру	Розробка системи демографічних, соціальних, економічних і політичних показників стабільності/крихкості (нестійкості) держави [13]

відзначається спроможністю держави реалізувати стратегії політичної інклюзії в громадянське суспільство, юридизуючи свої відносини з ним і створюючи тим самим гарантії щодо виконання власних рішень у державно-контрольованому просторі. Інфраструктурна влада відзначалася нерозвиненістю в доіндустріальних суспільствах, отримуючи додаткові можливості для реалізації в інду-

стріальних і постіндустріальних суспільствах [8, с. 1–32; 10, с. 14–26].

Нині всепроникність держави щодо повсякденного життя можна вважати максимальною. Ця всепроникність як атрибут соціально-інклюзивної стратегії є логічним продовженням соціально-дистрибутивної, фіскальної, інформаційно-реєстраційної, регуляторно-економічної, соціально-патронажної функцій

державної влади. Для різних соціальних груп та індивідів така всепроникність держави, проте, не дорівнює її автономності й неконтрольованості з боку різних акторів її внутрішнього та зовнішнього середовища [7, с. 20–60].

У соціумах ліберальної та соціальної демократії політичні еліти остаточно втрачають свою автономію за рахунок функціонування електоральної системи, неперервних ротацій і громадського контролю з боку ЗМІ, закладів освіти, громадських організацій, політичних партій та інших акторів громадської думки. Поряд із внутрішніми акторами відповідний політичний та інформаційний тиск на ліберальні й соціальні демократії можуть чинити міжнародні організації, окремі держави, які здійснюють вплив як через свої офіційні представництва (амбасади), так і через іноземних резидентів, як-от: громадські організації, ЗМІ, заклади вищої освіти тощо.

Загалом у постіндустріальних (інформаційних) суспільствах функціонування автономних державних еліт, які можуть дозволити собі тотально ігнорувати переговорний процес, громадську думку, діяти без урахування поля інтересів акторів громадянського суспільства, є порівняно з традиційними суспільствами малоймовірним або ж неймовірним.

Державовладці або політики, що представляють владні еліти, можуть дозволити собі системні або несистемні корупційні зловживання (ухилення від сплати податків, розкрадання бюджетних коштів, придушення опозиції, використання репресій щодо політичних конкурентів).

При цьому їхні можливості щодо монополізації та приватизації влади такою мірою, якою б це могло дозволити їм порушувати Конституцію й закони, зазіхати на права і свободи громадян, є гранично обмеженими. Водночас за наявності автономії й суверенітету владні еліти змушені рахуватися із зовнішнім оточенням, яке також впливає на легітимність держави, її міжнародну репутацію, може реалізовувати відповідні санкції під час здійснення державних переворотів або інших недемократичних узурпацій [4, с. 26–66].

Отже, у сучасних умовах політичні еліти й чиновництво, маючи доволі розгалужену та впливову інфраструктурну владу, тим не менше не отримують майже ніякої автономної влади щодо громадянського суспільства. Спроможність останнього до мобілізації протестних груп та інституцій, створення антидержавних соціальних рухів виявляється вкрай важливою стримуючою обставиною щодо тиранії [8, с. 1–32].

При цьому деспотична й тиранічна влада навіть сучасних держав із прозорою системою управління, електронним урядуванням, громадським контролем над представницькими

інститутами та чиновництвом може реалізовуватися щодо окремих осіб. Саме їхнє повсякденне життя може зазнавати подібного безцелого вторгнення. Водночас можливість держави уникнути переговорного процесу й здійснити односторонній перерозподіл влади всередині громадянського суспільства є мінімальною без підтримки потужного соціального руху.

Соціологічна закономірність зовнішнього впливу держави й на держави виявляється в тому, що автономні держави є резистентними щодо зовнішнього впливу конкурентних акторів і внутрішнього середовища, що означає їхній необмежений суверенітет щодо соціальних інституцій, соціальних груп та індивідів. Державні еліти виявляють автономію щодо громадянського суспільства, маючи у своєму розпорядженні інструменти блокування горизонтальних соціальних комунікацій. Саме через ці соціальні комунікації як внутрішні, так і зовнішні актори впливу можуть впливати на держави.

Інфраструктурні держави є вимушеними контактувати з широким колом зацікавлених груп, інституцій, індивідів за рахунок наявності в останніх інструментів швидкої колективної мобілізації. У сучасних умовах цю роль відіграє Інтернет із численними електронними месенджерами, які дають можливість обмінюватися величезною множиною повідомлень і здійснювати процес формування ініціативних груп он-лайн, викликати на прямий діалог різні соціальні інституції [8, с. 1–32].

Інфраструктурні держави, отже, стають залежними від горизонтальних комунікацій і громадської думки, яка стає реальнішою за рахунок влади мобілізації великої чисельності, що виникає в акторів громадянського суспільства через електронні технології. Проте навіть за умов транспарентності електронних комунікацій та узручення можливостей як внутрішнього, так і зовнішнього громадянського суспільства можливість реалізовувати зовнішній вплив зовсім не означає відсутність у інфраструктурних держав автономної влади. На практиці між ними, звичайно, може існувати певний взаємозв'язок [8, с. 1–32].

Інфраструктурна влада держави може створювати велику кількість регуляторних норм, здійснюючи тим самим нормативний тиск щодо індивідів, маргінальних груп і меншин. Проте в сучасних умовах інтереси останніх можуть представляти іноземні резиденти й агенти впливу, які обмежують автономію держави щодо слабких і невливових соціальних груп, збільшуючи через них власну впливовість. Ідеться про різноманітні гендерні лобі, екологічні організації, міжнародні інституції з захисту прав людини та боротьби з корупцією тощо [8, с. 1–32].

Для емпіричного розуміння проникності/непроникності держави для зовнішнього впливу є важливими індекси міжнародних організацій, зокрема Світового банку та Фонду миру. Комплексна емпірична оцінка залежить від двох засадничих груп індексів: індексів якості й ефективності державного управління та індексу крижкості (нестійкості, слабкості) держави.

Рівень ефективності державного управління є залежним від світової інтеграції та глобалізації, яка відбувається протягом останніх двадцяти років. Глобалізація спричиняє зростання економічного й культурного взаємопроникнення різних соціумів через державні кордони, а також стає чинником очевидного зниження здатності держави контролювати міжкультурні комунікації та адмініструвати свою частку світової економіки.

Для країн, які перебувають на доіндустріальній стадії розвитку, джерелом опору й підтримки стає автономна національна держава. Без такої автономної національної держави, яка на початкових етапах державоґенезу включає імперіалізм чи расизм, у жодному суспільстві не виникало б передумов для створення інфраструктурної держави. Глобалізація як чинник формування відкритих і прозорих держав є цілком сумісною з національною (культурною й політичною) автономією держав, а натомість захищає її через надання всім націям відповідної підтримки. При цьому, однак, будь-якій суверенній національній державі доводиться визнавати зовнішній вплив міждержавної системи в аспекті конституювання її суверенітету.

Зовнішній вплив цієї системи реалізується через міжнародні установи, договори, формалізовані й неформалізовані норми, які регулюють відносини між державами як на макрорівні (напр., миротворчі сили ООН), так і на мікрорівні (напр., дипломатичний етикет) дипломатичних комунікацій. Міждержавну систему визнання національного суверенітету створено в Європі під час першої Тридцятирічної війни (1618–1648) і поширено на весь світ за рахунок капіталістичної та колоніальної експансії. Безвідносно до походження держави, її незалежного чи колоніального статусу визнання її суверенітету відтоді залежить від визнання її іншими державами відповідним членом міждержавної системи. Вступ до системи суверенних держав кодифіковано та інституціоналізовано Організацією Об'єднаних Націй [8, с. 1–32].

Варто відзначити, що держави підтримують ООН та інші наддержавні інституції управління міждержавною системою не з моральних резонів, а з власних матеріальних інтересів. Культурна, політична, торговельна, військово-політична й інша взаємодія між державами

вимагає попередньої стандартизації та пост-конвенційного дотримання. Чим більшою стає кількість держав і чим інтегрованішими стають їхні економічні системи, тим більшого значення набуває наддержавне управління міждержавними відносинами.

Розгорнуте визначення індикаторів якості державного управління було подано в шереду доповідей Світового банку (World Bank), під егідою якого опубліковано 8 доповідей із зазначеної тематики. У доповідях ішлося про оцінку якості державного управління в 1996–2008 рр. у 212 країнах, включаючи пострадянські держави [14].

У доповіді «Якість управління: показники ефективності державного управління в країнах світу за 1996–2008 роки» авторами здійснено дослідження якості державного управління та його впливу на розвиток суспільства, зокрема й на обставини, які зумовлюють втручання у справи тієї чи іншої держави ззовні (у формі миротворчих військових інтервенцій, економічних санкцій, перевірочних місій, культурно-дипломатичних і гуманітарних комунікацій тощо) [14].

Запропоноване в документі рейтингування держав здійснено на основі експертного опитування фахівців з державних і недержавних організацій, установ і робочих груп. Оцінку якості запропоновано здійснювати згідно з шістьма емпіричними індикаторами якості державного управління:

А. Урахування громадської думки (думки населення) і рівня підзвітності державних органів громадянському суспільству. Як уже відзначалося вище, автономна й інфраструктурна влада може припускати або не припускати переговорний процес із акторами громадянського суспільства, заохочувати або блокувати електоральний плюралізм, стимулювати свободу слова або авторитарним чином обмежувати її тощо.

Б. Політична стабільність і відсутність насильства. Зазначена група індикаторів дає змогу оцінити рівень стабільності державних інститутів, імовірність дестабілізації й повалення уряду неконституційними методами або із застосуванням насильства. Як показує досвід інфраструктурних держав, рівень їхньої політичної стабільності є високим саме за рахунок можливостей для всебічної артикуляції громадської думки та проведення переговорного процесу з проблемних питань.

В. Ефективність роботи уряду. Ця група індикаторів включає оцінку якості державних послуг, роботи державних службовців, рівень їх залежності/незалежності від політичного тиску, якісність розробки та реалізації внутрішньої державної політики.

Г. Якість законодавства. Ця група індикаторів включає спроможність урядових установ фор-

мулювати й реалізовувати раціональну політику і приймати нормативно-правові акти у сфері розвитку приватного сектору економіки.

Д. Верховенство закону. Ця група індикаторів включає дотримання самою державою нею ж прийнятого законодавства, паритетність у його виконанні, а також оцінку ефективності органів виконавчої та судової влади, пенітенціарної системи тощо [14].

За наявності проблем у сфері державного управління та чи інша держава набуває статусу крихкої (неспроможної), або ж проблемної. Для оцінки неспроможності, або крихкості держави Фондом миру запропоновано індекс неспроможності держав (Failed States Index), який у 2014 р. ретерміновано в Індекс слабкості держав (The Fragile States Index). Сам індекс є інтегрованим показником, що характеризує здатність/нездатність централізованої влади тієї чи іншої країни контролювати цілісність своєї території, політичну, економічну, соціальну та демографічну ситуацію в країні, а також стабільність державних інституцій [13, с. 5–17].

Щорічне рейтингування за індексом крихкості й відповідні дослідження реалізує Фонд миру (The Fund for Peace). Зазначена організація спеціалізується на дослідженні чинників та обставин війн і розробляє рекомендації щодо їх превенції. Індекс крихкості дає змогу здійснювати компаративний аналіз ризиків державності й реалізовувати прогностику соціальних конфліктів різної генези [13].

Індекс крихкості держав запропоновано у 2005 році П. Бейкер. Авторка оцінює небезпеки, які постають перед неспроможними (крихкими) державами в перехідному періоді, поділяючи їх на малоймовірні (нова диктатура, виникнення екстремістських фракцій) і високоймовірні (громадянська війна, крах держави, масові злочини, екстраординарні гуманітарні кризи та можливий розпад країни) [12].

Ключовою стратегією превенції подібних ризиків є, на думку авторки, запровадження перехідного періоду інституцієтворення, змістом якого є підготовка нової конституції, електоральні кампанії, гарантування засадничих прав і свобод громадян, створення та/або реформування державних інституцій: поліції, армії, чиновництва, судів, органів представницької влади, засадничих елементів державної інфраструктури, державних сервісів, дотримання верховенства закону й економічна лібералізація [12].

Дослідниця наводить приклади вдалого та невдалого демократичного транзиту держав, які були колонізованими й зазнавали тривалого зовнішнього втручання. Так, у Тунісі реалізовано проамериканський сценарій арабської весни, демонтаж авторитарного режиму, проведено вибори до установчих збо-

рів, укладено нову конституцію та призначено тимчасовий уряд. Отже, відбувся еволюційний перехід до нового урядування, формування багатопартійності, громадських організацій і ЗМІ [12].

Звертання до джерел африканістичного спрямування, зокрема до праці С. Шаабана, дає підстави вести мову про різну соціальну та політико-економічну вартість проектів зовнішнього впливу в реалізації демократичного транзиту й демонтажу тоталітарних інституцій. При цьому зазначена вартість може бути вищою або нижчою залежно від еволюційності реформ і спроможності владних еліт уникати націонал-радикальних експлозій [3, с. 17–80].

Саме націонал-радикальні реванші є чинниками відкидання багатьох суспільств у минуле, а отже, сприяють не стільки модернізації, скільки контрмодернізації та реставрації інститутів традиційного панування. Зовнішній вплив стає продуктивнішим за умови поступової інфільтрації елементів ліберальних економік і повільного визрівання ринкового саларіату в соціальних стратифікаціях, що уможливорює розвиток конкурентного середовища та формування демократичної політичної культури автентичного зразка.

Компромісне поєднання в культурній ідентичності Тунісу африканської, ісламської та франко-латинської компоненти виражає внутрішню згоду спільноти з культурною окупацією. Саме така культурна амальгама, як етнокультурна особливість Тунісу, дає можливість не наближатися до точок політико-ідеологічного екстремуму, дотримуючись усереднено зваженої стратегії покрокового реформування та раціоналістичного консерватизму. У Тунісі вдалося створити євроцентричні політичні інституції, поєднавши їх із культурними універсалами модернізованого ісламу [3, с. 17–80].

Зазначені обставини створюють сприятливий фон для активних інвестицій іноземного капіталу, чому є супутньою також приватизація, яка дала змогу європейським країнам отримати доступ в економіку Тунісу. Однак зовні сприятлива ситуація лібералізації політичної сфери наприкінці 80-х рр., у тому числі прискорення руху в бік плюралізму й відносного звільнення преси, змінилася посиленням авторитарних тенденцій.

Авторка зауважує, що для режиму Бен Алі, який здобув успіх у перемозі над тероризмом і мусульманським екстремізмом, усе ж зберігаються виклики, пов'язані з ісламістським фундаменталізмом. Міра їх небезпечності для проєвропейських еліт Тунісу залежить від уникнення економічної нестабільності в умовах зазначених викликів [12].

Авторка пропонує найвдаліший сценарій зовнішнього впливу, який включає складання

дорожньої карти передання влади, укладення нового конституційного договору або Конституції держави й формування державних інституцій. Так, ПАР була фактично англо-бурською колонією, яка реалізувала поступовий перехід від апартеїду до багатопартійності, звільнення політичних в'язнів, виборів Нельсона Мандели в 1994 р. [12].

Найневдалішим прикладом демократичного транзиту із зовнішнім впливом Китаю авторка вважає М'янму. М'янма як азієське суспільство з імпортованими демократичними інституціями, замість реальної демократії, отримала видозмінену мілітарну хунту, яка пригнічувала багатопартійність та емулювала демократичне урядування. У 2011 р., опісля формування цивільного уряду, його кадровий склад було сформовано з військових або військових у відставці.

Під впливом західних суспільств запропоновано програму виходу з кризи й подальшого розвитку країни, яка синтезувала імперативи буддиської етики (Будда, дхарма, сангха – Просвітлений, Закон, церква) із прозахідними політичними цілями, як-от: стабільність у державі, мир і спокій у суспільстві, законність і порядок; національне примирення; прийняття нової стабільної конституції; побудова нового сучасної розвиненої держави відповідно до нової Конституції; аграрний розвиток; інституціоналізація економічної системи та залучення інформаційних технологій; стимулювання внутрішніх і зовнішніх інвестицій [11, с. 247–261].

Із зазначеного стає очевидною страатагема ззовні керованої модернізації, яка зі збереженням традиціоналістського патерналізму буддисько-конфуціанської держави включала непослідовне впровадження ліберальних інституцій при фактичній нереалізованості засадничих прав і свобод особи за зразком конституцій демократичних суспільств [11, с. 247–261].

Доволі еклектичними виявилися нововпровадження прозахідної соціальної політики. При декларуванні курсу розвитку ринкової економіки з інформаційно-комунікаційними технологіями мілітарні еліти чинили опір реорганізації неефективного державного сектору економіки. Тут також виявилася подвійність зовнішнього впливу: стимулювання зовнішніх інвестицій у політичних деклараціях і фактичний опір у приватизації галузей державного сектору іноземним капіталом [11, с. 247–261].

У той самий спосіб влада лавіювала між популістським курсом перерозподілу коштів державного сектору економіки при збереженні соціальних цін на комунальні послуги, поштові тарифи, транспорт. Подвійні стандарти збереглися навіть опісля впровадження Заходом санкцій проти військового режиму [11, с. 247–261].

Попри декоративне реформування політичного режиму (допущення до участі в електоральних кампаніях опозиційних лідерів, зняття цензурних обмежень ЗМІ та Інтернету, припинення прокитайського проекту будівництва греблі, звільнення політичних в'язнів), М'янма залишається закритим азієським суспільством із вираженим етноцентризмом і збереженням військово-авторитарного режиму з обмеженнями для акторів громадянського суспільства [11, с. 247–261].

Індексування нестабільності/крихкості аналітично пристосоване для визначення проблем політичної системи, профілактики соціальних конфліктів на території держави й допомоги нестабільним країнам у розробці стратегій, які могли б зменшити ймовірність виникнення конфліктів. Крім оцінки ризику й прогнозування конфліктів, автори дослідження наголошують на дискусійності індексування та рейтингування держав згідно із зазначеним індексом.

Нині в соціологічному та політологічному лексиконі немає універсальної дефініції неспроможності, недієдатності або слабкості держави. У найзагальнішому розумінні оперування концептами неспроможності, недієдатності або слабкості дає змогу позначати держави, які перебувають у циклі втрати легітимності, централізованості, інституційованості, балансування на межі економічної та політичної кризи й деградації.

Оцінка держави як неспроможної має підстави за наявності ознак неспроможності виконання нею засадничих функцій щодо суспільства, до яких зазвичай належать утворення вертикалі влади на засадах консенсусу з населенням, функція підтримання кордонів і публічного представництва щодо множини неавторизованих суб'єктів громадянського суспільства. Задля уникнення розпливчатості концептуалізації, що виникає через популяризацію й вульгаризацію наукової термінології в ЗМІ, Фондом миру запропоновано комплекс ключових ознак слабкості, неспроможності, крихкості держави:

1. Утрата фізичного контролю над своєю територією або державної монополії на законне використання фізичної сили на своїй території.

2. Нездатність легітимної державної влади забезпечити процес прийняття колективних рішень.

3. Нездатність легітимної державної влади забезпечити елементарні громадські послуги.

4. Нездатність взаємодіяти з іншими державами як повноправний член міжнародного співтовариства.

Комплексний аналіз та індексування відбувається на основі системної методики оцінки конфліктів, яка застосовується щодо даних, отриманих із відкритих джерел. При цьому

беруться до уваги 12 субпоказників, що визначені як «індикатори вразливості» держави. Вони є класифікованими в трьох групах соціальних, економічних і політичних показників [13, с. 5–17]. Детальніше соціологічне дослідження визначених індикаторів буде запропоновано в наступних публікаціях автора.

Висновки з проведеного дослідження. Держави за критерієм зв'язку їхньої централізованості з легітимністю з боку суспільства можна умовно поділити на сильні, середні та слабкі. Сильні держави є відзначеними розвиненістю інфраструктурної влади, яка характеризується опорою на соціальний консенсус з приводу політичних інституцій за рахунок досягнення етнокультурної однорідності населення. Етнокультурна однорідність може вважатися первинною мінімальною умовою для консенсусу з приводу засад соціонормативної регуляції, що мінімізує розбіжності між великими соціальними групами, інституціями й особами в аспекті розуміння образу соціальної системи. При цьому сильні держави можуть зберігати засади ліберального ладу під час створення умов дерегуляції держави щодо приватного сектору економіки та громадянського суспільства.

Середні держави мають розвинену автономну владу, яка за відсутності соціального консенсусу з приводу політичних інституцій і систем соціонормативної регуляції виконує функції централізованого контролю над територією, утримує відповідну кордонізованість політичного простору.

Слабкі держави мають нерозвинені політичні інституції, що є зумовленим їх етнокультурною гетерогенністю і створенням без урахування ключових категорій населення на основі штучної територіальної централізації. У них зберігається дисенсус з приводу ключових політичних інституцій і систем соціонормативної регуляції при створенні корпоративного (орієнтованого на еліти) режиму правової безпеки та застосування терористично-репресивних технологій впливу еліт щодо населення. Серед слабких держав доцільно виділити: а) ситуаційно-слабкі держави (держави, що переживають екстраординарне ситуаційне послаблення через вплив руйнівних екзогенних чинників, напр., військово-політичного, економічного екологічного, демографічного походження тощо); б) перманентно-послаблені держави, послаблення яких має хоча й екзогенне, але не вимушене походження (напр., глобалізаційне послаблення, послаблення в результаті лібералізації тощо); в) держави-вигнанці (держави-парії), які є проблемними внаслідок відчуженості від суспільства (через корупцію, терористичні практики тощо) і потребують

зовнішнього втручання для врегулювання їхніх внутрішніх криз і проблем.

Чинниками перешкод у розбудові сильних інфраструктурних держав на засадах національно-територіальної єдності стають радикальний етноцентризм державоутворюючої спільноти, еkleктичне поєднання традицій і модерну без органічного соціального консенсусу, насильницький іредентизм; негативізація образу держав-колонізаторів і держав-протекторів без розвиненості відповідних структур безпеки й оборони зовнішніх кордонів, форсована європеїзація шляхом здобуття членства в європейських економічних і військово-політичних організаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке. Москва : ХРАНИТЕЛЬ, 2006.
2. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.
3. Шаабан С. Тунис: путь к политическому плюрализму: курс президента Зина аль-Абидина бен Али. Москва, 1996. 162 с.
4. Dobbins James. America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq. Santa Monica, 2003.
5. Evans Peter B. The Eclipse of the State? Reflections on Stateness in an Era of Globalization. *World Politics*. 1997. № 50. P. 62–87.
6. Helman G, Ratner S. Saving Failed States. 2010. URL: <https://foreignpolicy.com/2010/06/15/saving-failed-states/>.
7. Grindle, Merilee S. Getting Good Government: Capacity Building in the Public Sector of Developing Countries. Cambridge, MA : Harvard Institute For International Development, 1997.
8. Mann M. The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results / Idem. *States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology*. Oxford : Blackwell, 1988. P. 1–32.
9. Newman E. Failed States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World'. *Contemporary Security Policy*, 2009. P. 421–443.
10. Perez-Diaz V. State, Bureaucracy and Civil Society: A Critical Discussion of the Political Theory of Karl Marx. London : Macmillan, 1979.
11. Roger Lee Huang. Re-thinking Myanmar's political regime: military rule in Myanmar and implications for current reforms. *Contemporary Politics*, 2013. P. 247–261.
12. Pauline H. Baker The Dilemma of Democratization in Fragile States – UNCHRONICLE. *The Magazine of United Nations*. 2011. Vol. XLVIII. № 4. URL: <https://unchronicle.un.org/article/dilemma-democratization-fragile-states>.
13. CAST Conflict Assessment Manual Copyright. The Fund for Peace. 2014. URL: <https://fragilestatesindex.org/indicators/>.
14. Всемирный банк: Качество государственного управления в странах мира – 1996–2008 годы / Центр гуманитарных технологий. 10.07.2009. URL: <https://gtmarket.ru/news/state/2009/07/10/2242>.